

אבות עם פירוש הרמב"ם

אבות א, יז (חלק א) | סוגי הדיבור

הרב יצחק שילת

משנה יז

שמעון בנו אומר, כל ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב אלא שת"קה. ולא המדרש הוא העקר, אלא המעשה. וכל המרבה דברים, מביא חטא:

רמב"ם שם

כבר אמר החכם ברוב דברים לא יחדל פשע וסבת זה שרוב הדברים תוספת מותר וחסא כמו שאבאר עתה כי כשירבה האדם דברים יפשע על כל פנים שא"א שלא יהיה בדבריו דיבור אחד שאין ראוי לאמרו וממופתי החכמים מעוט הדברים וממופתי הסכלים רוב הדברים שנאמר וקול כסיל ברוב דברים וכבר אמרו החכמים שמיעוט הדברים ראה על מעלת האבות והיות אדם מיוחס אמרו מיחסותא דבבל שת"קותא ואמר בספר המדות שאחד מהחכמים נראה שותק הרבה על שלא היה מדבר דבור שאין ראוי לאמרו ולא היה מדבר אלא מעט מזער ונאמר לו מה סבת רב שת"קותך ואמר בחנתי כל הדברים ומצאתים נחלקים לד' חלקים:

החלק הראשון הוא כולו נזק מבלתי תועלת כקללת בני אדם ודבר נבלה וכיוצא בהם שהדברים בהם שטות גמורה:

והחלק הב' יש בו נזק מצד אחד ותועלת מצד אחר כשבח אדם אחד לקבל בו תועלת ויהיה בשבח ההוא מה שיכעיס שונאו ויזיק למי ששבחו וצריך להניח הדברים בזה בגלל הסיבה הזאת שלא ידברו בזה החלק ג"כ:

והחלק הג' דברים שאין תועלת בהם ולא נזק כרוב דברי ההמון איך נבנית חומה פלונית ואיך נבנה היכל פלוני ובספור יופי בית פלוני ורוב מגדנות המדינה הפלונית וכיוצא באלו הם הדברים המותר אמר הדברים בזה גם כן מותר אין תועלת בהם:

והחלק הד' דברים שכולם תועלת כדברים בחכמות ובמעלות ודבר האדם במה שהוא מיוחד בו מן הדברים שחיי תלויים בהם ובהם ימשך מציאותו ובה צריך לדבר אמר בכל עת שאשמע דברים אני בוחן אותם ואם אמצאם מזה החלק הרביעי אדבר בהם ואם יהיו משאר החלקים אשתוק מהם ואמרו בעל המדות בחן זה האיש וחכמתו שהוא חסר שלשה רבעי הדברים וזאת החכמה שצריך ללמדה ואני אומר שהדבור יחלק לפי חיוב התורה לחמשה חלקים. א' מצוה בו. ב' נזהר ממנו. ג' נמאס. ד' אהוב. ה' מותר:

החלק הראשון הוא המצוה בו והוא קריאת התורה ולמודה וקריאת תלמודה וזו היא מצות עשה מחוייבת שנא' ודברת בהם והיא שקולה כנגד כל המצות וכבר נאמר מן האזהרה בלמוד מה שלא יכיל זה החבור קצתו:

דף מקורות

החלק הב' הוא הדבור הנאסר ונזהר ממנו כעדות שקר ודבר שקר והרכילות והקללה ודברי התורה מורים על זה החלק וכן נבלות הפה ולשון הרע:

החלק הג' הוא הדבור הנמאס אשר אין בו תועלת לאדם בנפשו ולא עבירה ולא מרי כרוב ספור ההמון במה שאירע ומה שהיה ומה הם מנהגי מלך פלוני בהיכלו ואיך היתה סבת מות פלוני או איך התעשר פלוני ואלו קוראים אותם החכמים שיחה בטלה והחסידיים השתדלו בעצמם להניח זה החלק מן הדבור ונאמר על רב תלמידו של ר' חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו ומזה החלק ג"כ שיגנה אדם מעלה או ישבח פחיתות יהיו מדות או שכליות:

החלק הד' הוא הנאהב והוא הדבור בשבח המעלות השכליות או מעלות המדות ובגנות הפחיתות משני המינים יחד להעיר הנפש למעלות בספורים ובשירים ולמנעה מן הפחיתות בדרכים ההם בעצמם וכן לשבח החשובים ולהודות מעלותיהם כדי שיטבו מנהגיהם בעיני בני אדם וילכו בדרכיהם ולגנות הרעים בפחיתותיהם כדי שיתגנו פעולתם וזכרם בעיני בני אדם ויתרחקו מהם ולא יתנהגו הם כמנהגיהם וזה החלק רצה לומר למוד המדות המעולות והתרחק מן המדות הפחותות יקרא דרך ארץ:

החלק הה' הוא המותר והוא הדבור במה שמיוחד לבני אדם מסחורתו ופרנסתו ומאכליו ומשתיו ולבושו ושאר מה שצריך לו והוא מותר אין אהבה בו ולא מאוס אבל אם ירצה ידבר בו מה שירצה ואם ירצה לא ידבר ובזה החלק ישובח האדם כשימעט הדברים בו והזהירו אנשי המוסר מהרבות בו דברים אבל האסור והנמאס אין צריך לאזהרה ולא למצוה שראוי לשתוק ממנה לגמרי אבל המצוה בו והאהוב אילו היה האדם יכול לדבר בו כל ימיו היה טוב אבל צריך להזהר משני דברים. האחד מהם שיהיו מעשיו מסכימים לדבריו כמו שאמרו נאים הדברים היוצאים מפי עושיהם ועל זה הענין כוון באמרו ולא המדרש הוא עקר אלא המעשה באמרו וחכמים יאמרו לצדיק שילמד המעלות כאומרם דרוש ולך נאה לדרוש ואמר הנביא רננו צדיקים בה' לישרים נאה תהלה. והענין האחר הוא הקצור ושישתדל להרבות הענינים במעט דברים לא שיהיה הענין בהיפך והוא אמרם לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה ודע שהשירים המחוברים באיזה לשון שיהיו צריך שיבחנו בעיניהם אם הם הולכים על דרך הדבור אשר חלקנוהו ואמנם בארתי זה אע"פ שהוא מבואר מפני שראיתי זקנים והחסידיים מאנשי תורתנו כשהיו במשתה יין כחופה או זולתה וירצה אדם לשיר שיר ערבי אפי' ענין השיר ההוא שבח הגבורה או הנדיבות והוא מן החלק האהוב או בשבחי היין ירחיקו זה בכל צד מן ההרחקה ואין מותר אצלם לשמעו וכשישור המשורר פיוט מן הפיוטים העבריים לא ירחיקוהו ולא ירע בעיניהם עם היות בדברים ההם המוזהר ממנו או הנמאס וזה סכלות גמורה שהדבור לא יאסר ויותר ויאהב וימאס ויצוה באמירתו מצד הלשון שנעשה [בו] אבל מצד ענינו שאם יהיה ענין [השיר] ההוא מעלה יתחייב לאמרו באיזה לשון שיהיה ואם יהיה כוונת השיר ההוא פחיתות באיזה לשון שיהיה אסור לאמרו [באיזה לשון שיהיה] גם יש לי בזה תוספת כי כשהיו שני פיוטים ולשניהם ענין אחד מהעיר כח התאווה ושבח אותה וישמח הנפש בה והוא פחיתות והוא מחלק הדבור הנמאס מפני שהוא מזרז ומעורר על מדה פחותה כמו שהתבאר מדברינו בפ' הרביעי ויהיה א' משני הפיוטים עברי והא' ערבי או לעז יהיה שמיעת העברי והדבור בו יותר נמאס אצל התורה למעלת הלשון שאין צריך שישתמשו בו אלא במעלות כל שכן אם יצטרף אליו שישומו בו פסוק מן התורה או משיר השירים בענין ההוא שאז יצא מחלק הנמאס לחלק הנאסר ומוזהר ממנו שהתורה אסרה לעשות דברי הנבואה מיני זמר בפחיתות ובדברים מגונים. ואחר שזכרנו לשון הרע בחלק הדבור האסור ראיתי לבארו ולזכור בו קצת מה שנזכר שבני אדם בו בעורון גדול והוא החטא הגדול שבבני אדם תמיד וכ"ש במה שאמרו חכמים שאבק לשון הרע לא ינצל אדם

דף מקורות

ממנו בכל יום ומי יתן שינצל מלשון הרע עצמו ולשון הרע הוא ספור רעות האדם ומומיו ולגנות אדם מישראל באיזה צד שיהיה מן הגנות ואפילו היה המגונה חסר כמו שנזכר שאין לשון הרע שיכזב על אדם וייחס לו מה שלא יעשה כי זה יקרא מוציא שם רע על חבריו ואמנם לשון הרע הוא שיגנה גנות האדם אפילו בפעולותיו אשר יעשה באמת שהאומרו יחטא ואשר ישמעהו יחטא. אמרו ג' לשון הרע הורגתן. האומרו. השומעו. ושואמרים עליו. ואמרו המקבלו יותר מן האומרו. ואבק לשון הרע הוא זכרון מומי האדם בלתי באור אמר שלמה בזה הענין כי פעמים יהיה הזוכר מומי האדם בלתי באור מראה שאין ידיעה לו במה שהובן מדבריו ושהוא לא כוון זה ואמנם כוון ענין אחר כמו שאמר כמתלהלה היורה זקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני. וכבר שבח חכם מן המתחכמים כתיבת הסופר שהראה לו במעמד גדול וגנה הרב מעשה המשבח כתיבת הסופר ההוא ואמר לו כלך מלשון הרע כלומר שאתה מסבב גנותו בשבחך אותו בתוך ההמון שמהם מי שיאהבהו ומהם מי שישנאהו ויצטרך שונאו כשישמע שבחיו לזכור מומיו ורעותיו וזה תכלית ההרחקה מלשון הרע ולשון המשנה לא נחתם גזר דין על אבותינו אלא על לשון הרע רצה לומר ענין המרגלים אשר נאמר בהם ויוציאו דבת הארץ ואמרו ע"ה ומה אלו שלא הוציאו שם רע אלא על העצים ועל האבנים התחייבו מן העונש מה שנתחייבו מי שידבר בגנות חבריו על אחת כמה וכמה: ולשון התוספתא על ג' דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא עבודת כוכבים גלוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולם ואמרו בגמרא בעבודת כוכבים בא לשון הגדולה והוא אמרו אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ובחטא גלוי עריות בא גם כן לשון הגדולה והוא אמרו ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת ובחטא שפיכות דמים בא ג"כ לשון הגדולה והוא אמרו גדול עוני מנשוא אבל בלשון הרע בא לשון גדולות ר"ל שהיא שקולה כנגד שלשתם והוא אמרו לשון מדברת גדולות ודברו בחטא הזה המעורר הרבה מאד וסוף מה שנאמר כל המספר לשון הרע כפר בעיקר שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו אמנם ספרתי קצת מה שספרו בזה החטא אע"פ שהארכתי כדי שיתרחק ממנו האדם בכל יכלתו וישים כונתו לשתוק רצה לומר מזה החלק מן הדבור: